

לקראת שנת השמיטה תשס"ח

(בעיות ומדיניות בשאלות השמיטה הבאה)

מגמת המאמר אינה להכריע בין השיטות, המגמות והפטרונות, אלא להעלות את ההתלבטויות הנוגעות למדיניות בשמיטה בכלל ובשמיטה הבעלי"ט בפרט. ראוי להקדים ששיקולי אידיאולוגיה ומדיניות מאוד מובלטים בנושא השמיטה, והם משפיעים במידה רבה על ההכרעה ההלכתית. אמנם אין שיקולים אלו מכריעים את ההלכה, שכן ההלכה היא מסגרת התנהגות עם גבולות גזרה ברורים, אך יש לפוסק המרחב להפעיל שיקול דעת לאור הבנתו את המציאות, ולהכריע לפי מגוון הדעות ההלכתיות. כמו כן בולט בנושא זה ההבדל בין פסיקה מתוך מבט כולל ורחב לבין פסיקה שהתייחסותה מקומית וספציפית. ניכר גם, בנושא השמיטה בפרט, ההבדל בין פוסקים שעול הציבור מוטל על כתפיהם לבין פוסקים שאין עול הציבור מוטל על כתפיהם¹.

א. מצוות השמיטה

ניתן לחלק את המצוות הקשורות לשמיטה לשלושה חלקים:

1. איסורי המלאכות החקלאיות: בהן שיש להבחין בין המלאכות האסורות מדאורייתא לבין מלאכות האסורות מדרבנן. באלו האחרונות, התירו חז"ל לעשות מלאכות שהן לאוקמי אילנא (לשמור על הקיים) ואסרו את אלו שהן לאברויי אילנא (לפיתוח והרחבה).
2. מצוות ואיסורים הקשורים להתנהגות בפירות שביעית: אין להפסיד, אין לסחור, אין לייצא פירות שביעית, יש להפקיר את היבול; ועוד.
3. שמיטת כספים: במוצאי שנת השמיטה התורה הפקיעה וביטלה את החובות ונמצאו הלווים פטורים מתשלום.

בעוד שהחלק הראשון הקשור לחקלאי יש בו ממד הקשור לקדושתה של ארץ ישראל, בשני החלקים הנוספים יש ממד חברתי, כפי שמבטא זאת הרב קוק זצ"ל בהקדמתו לשבת הארץ. אחת לשבע שנים ניתנת הזדמנות לשכבות החלשות של האוכלוסייה לצמצם פערים - העני והעשיר יירדו לשדות ויקטפו משם את היבול באופן שווה, ובמוצאי שנת השמיטה החובות של העני בטלים ומבוטלים.

ראוי לציין שהמצב בימינו שונה לחלוטין מן המצב בזמן חז"ל, ושונה המצב של החקלאות המודרנית מהמצב של החקלאות העתיקה. בעבר רוב האוכלוסייה עסקה בחקלאות, לכל אחד היו כמה עצים וגידולי ירקות לפרנסתו ולפרנסת בני משפחתו. כיום שטחי החקלאות לא הצטמצמו, אך מספר החקלאים קטן מאוד, ועומד על כ-20.000. משמעות הדבר, שאם בעבר מצוות השמיטה היו נחלת הכלל, כיום מספר האנשים הנושאים בנטל ובעול של קיום מצוות אלו הוא קטן מאוד.

1. מ"ר הגר"א שפירא שליט"א, "הפולמוס מסביב להיתר המכירה", קטיף שביעית, אשקלון תשס"ז, עמ' 13.

ב. היתר המכירה בעבר

לקראת שנת השמיטה תרמ"ט, התעוררה מחלוקת גדולה מסביב להיתר המכירה. האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל נחלקה לשני חלקים: מן הצד האחד היו אנשי היישוב הישן שהתפרנסו בעיקר מכספי החלוקה, ורוב רבניהם התנגדו להיתר המכירה. ומן הצד האחר - היישוב החדש שעסק ברובו בחקלאות. לימינם עמדו כמה מגאוני הדור ההוא: הרב יצחק אלחנן מקובנא, הרב שמואל מוהליבר, הרב יהושע מקוטנא והרב מרדכי אליאשברג. האחרונים הציעו למכור את האדמות לנכרים, ועל ידי כך להפקיע את מצוות השמיטה, הן את האיסור במלאכות החקלאיות והן את קדושת הפירות.

הרבנים הסתמכו על יסודות הלכתיים ברורים - חלקם מוסכמים וחלקם דחוקים ומוסכמים רק על חלק מהפוסקים; אך הם הסכימו להיתר בגלל שעת הדחק וכדלהלן.

היתר המכירה עומד על שלושה יסודות הלכתיים מרכזיים:

1. לדעת רוב הפוסקים שביעית בזמן הזה היא רק מדרבנן.
2. לדעת חלק מן הפוסקים יש קניין לגוי להפקיע מקדושתה של ארץ ישראל לעניין המצוות התלויות בה.

3. אף שבעיקרון התורה אסרה מכירת קרקעות בארץ ישראל לגוי², סוברים הפוסקים הני"ל שמכירת קרקע במסגרת היתר המכירה אינה בכלל איסור לא תחנם, אם בגלל העובדה שזו מכירה לזמן ואם משום שהמכירה היא לטובתם של ישראל ולא לטובת הנכרים.

חלק מן הפוסקים התנגדו להיתר המכירה וערעורם נבע מכמה סיבות: לדעתם יש איסור "לא תחנם" במכירת הקרקע. כמו כן לדעתם מסקנת ההלכה היא שאין קניין לנכרי להפקיע מקדושת הארץ, ולכן אף אם מוכרים את הקרקע לגוי אין בכך תועלת להיתר המלאכות וקדושת הפירות. כמו כן הם טענו שהמכירה היא פיקציה והערמה גלויה. על אף טיעונים אלו, הרב יצחק אלחנן ספקטור, הרב שמואל מוהליבר, הרב יהושע מקוטנא והרב אליאשברג תמכו בהיתר המכירה. בשמיטות שלאחר מכן החזיק אחריהם³ מרן הרב קוק זצ"ל ואף ביסס ודאג לביצועו של היתר המכירה, וכן נהגו כל הרבנים הראשיים עד היום.

ברצוננו לציין את השיקולים שבגינם תמכו הרבנים בהיתר המכירה, לבחון לאורם את מציאות ימינו, ולהעלות כמה בעיות המצריכות שיקול דעת של גדולי הפוסקים. אנו מוצאים בדברי הרבנים שתומכים בהיתר המכירה שלושה שיקולים מרכזיים:

1. הכרח כלכלי.
2. הכרח רוחני.
3. הצלה מאיסור.

1. הרב יצחק אלחנן ספקטור מתאר את המציאות הקיומית של היישוב המתחדש בארץ ישראל

2. הנצי"ב מוולוז'ין, שו"ת משיב דבר ח"ב סי' נו, המתנגד להיתר המכירה, התבטא בהקשר לאיסור "לא תחנם" בזה"ל: "ובאמת הה"ג הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי, כי רוצים להימלט מאיסור שביעית דרבנן לרוב הפוסקים, ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע...".

3. מו"ר הרצ"ה קוק זצ"ל במאמרו "להעמדת דברים על אמתם" (אגרות חמדה עמ' 268) הקפיד לציין שהיתר המכירה אינו מיסודו של הרב קוק זצ"ל, אלא של הגאונים שקדמו לו והוזכרו בגוף המאמר.

כבלתי יציבה. היה חשש ששבייתה והימנעות מן העיסוק בחקלאות במשך שנה שלמה תגרור ביטול פרנסתם של אלפי יהודים עד כדי הגעה למצב של רעב, ירידה מן הארץ וכו'. תיאור דומה הוא כותב גם לקראת השמיטה שלאחר מכן, בשנת תרנ"ה⁴. לפי הנראה, עד שנת תרס"ט מצב היישוב לא השתפר באופן משמעותי, ולכן גם הרב קוק זצ"ל מסביר שאין ברירה אלא לסמוך על היתר המכירה⁵.

2. הרב קוק זצ"ל מעלה טיעון נוסף: יש בנתינת ההיתר גם חשבון רוחני ארוך טווח. אם לא יתירו לחקלאים לעבוד בשנת השמיטה בדרך היתר, חקלאים דתיים לא יוכלו לעסוק בחקלאות, ולא יוכלו להתקיים בארץ ישראל. עקב כך תתפתח חברה חילונית שבה עוסקים בחקלאות בלא הדרכתה של תורה⁶.

3. המציאות של היישוב המתחדש, ובוודאי זהו המצב גם כיום, שהרבה מן החקלאים אינם שומרי תורה ומצוות. אם לא נמצא פתרון ולא תהיה דרך לעסוק בחקלאות בדרך של היתר, אזי חלק גדול מן החקלאים יעבדו באיסור. אמנם אפשר היה לטעון, שאין זאת סיבה להיכנס לפרצה דחוקה ולהציע את ההיתר, ואפשר היה לנקוט במדיניות של "הלעיטהו לרשע וימות" (ב"ק סט, א) - אך לא כך חשב הרב זצ"ל (אגרות הראי"ה ח"א סי' קפט):

על כן הנני מוכרח לצאת בעקבות חז"ל בכלל מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ולא יאכלו בשר תמותות נבלות.

עם זאת נראה לי שיש לסייג טעם זה של הרב זצ"ל רק למקרים שבהם החקלאים עובדים ועוברים על האיסור בגלל כורח הפרנסה, ולא במקרה של חוסר אכפתיות מוחלט במצוות התורה. הרב זצ"ל מרחיק לכת ומחיל את תוקף המכירה גם למי שלא מכר, על פי העיקרון של "זכין לאדם שלא בפניו"⁷. כלומר, שיש לעשות את כל מה שאפשר כדי להציל אף את הרחוקים מן האיסור, אך זאת, במקרה שזוהי זכות בעבורם. מסתבר שהטיעון הנ"ל של הצלה מן האיסור לא נועד לאנשים הרחוקים מתורה ומצוות, וכדוגמה, מעבדים את אדמותיהם בשבת⁸: לא יעלה על הדעת להצילם מאיסור דרבנן, כשהם עוברים ברגל גסה על איסורי תורה. איננו מתכוונים לטעון שאין תוקף למכירת הקרקע של חקלאי שאינו שומר מצוות, אלא רק לסייג את הטיעון והשיקול הספציפי שהזכרנו כאן לעיל, ובהחלט ייתכן שיש לבצע את היתר המכירה בהיקף נרחב משיקולים רבים אחרים.

ג. היתר המכירה תשס"ח

בשנת תשס"ח ישנם שיקולים וצרכים נוספים המחייבים את הפעלת היתר המכירה, ונמנה אותם בקיצור:

1. הימנעות של פעילות חקלאית תגרור ביטול חוזים ארוכי טווח וביטול הייצוא החקלאי של

4. ניצני ארץ, שם, עמ' 16.

5. אגרות חמדה עמ' 74. עיי' עוד אגרות הראי"ה ח"א סי' שיג; מבוא לשבת הארץ פט"ו: "וקל וחומר שהדבר נוגע ליסוד חיי נפש של ישיבת ארץ ישראל..."; עיי' עוד אגרות הראי"ה ח"ב סי' שלה.

6. אגרות הראי"ה ח"א סי' רז.

7. עיי' משפט כהן סי' ג.

8. הערת המערכת: שאלה זו מתקשרת לדיון בגיליונות האחרונים של 'צהר' (כו-כז) בעניין משמעותן של מצוות ועבירות של יהודי שאינו שומר מצוות.

- מדינת ישראל.
2. הגדלת האבטלה עם כל המצוקות הכלכליות והכשלונות הרוחניים והמוסריים הנובעים מכך.
3. הפסקת החקלאות תגרום להשתלטות של גויים על שטחים שיישאו ריקים.
4. פגיעה במערכת הכשרות הארצית: בלא היתר מכירה תהיה הצפה של השוק בסחורה אסורה וחברות רבות תשווקנה את סחורתן ללא פיקוח והשגחה. ואם היום רוב תעשיית המזון נתונה בפיקוח כשרותי, ייתכן שבשנת השמיטה תתפתח תעשיית מזון לא כשרה, כשהמשמעות אינה לשמיטה בלבד אלא גם לשנים שלאחר השמיטה. הפגיעה בשמירת הכשרות תהיה בקרב הציבור החילוני והציבור ה'מסורתי'.

השיקולים שמנינו לעיל (1-3) עמדו לנגד עיניהם של הפוסקים שהציעו את היתר המכירה כאשר החליטו להיכנס לפרצה דחוקה ולהתיר באמצעותה את איסורי השביעית. שיקולים אלו אינם הבסיס ההלכתי שעליו עומד היתר המכירה. היסודות ההלכתיים הם, כפי שצינו, שלרוב הדעות שביעית בזמן הזה דרבנו, "יש קניין לגוי", ואין איסור "לא תחנם" במכירה לזמן מוגבל. משמעות הדבר היא שבעיקרון יכול לבוא מאן דהו אשר יטען כי יש להרחיב את יישום היתר המכירה גם למקרים שבהם השיקולים הקודמים אינם רלוונטיים. יש הטוענים שבין כך השמיטה אינה נוגעת כיום לכלל הציבור וגם אין אפשרות מעשית ליישם אותה בחקלאות המודרנית, לכן כדאי להשתמש בהיתר המכירה כהוראה גורפת.

גם מי שאינו מסכים לכך יכול להתלבט באילו ענפים חקלאיים עלינו להפעיל את היתר המכירה. חלק מן הענפים אינם רנטביליים וחלקם גם אם הם נחשבים כמכרה זהב מן הבחינה הכלכלית, אך הם אינם בהכרח חיוניים לקיום היישוב. בעיה נוספת שנשאלנו עליה רבות קשורה לטיפול בגן הנוי. בדרך כלל בעיות הגינון ניתנות לפתרון. אפשר להקדים או לאחר את עבודות הפיתוח, ובשנת השמיטה - לעסוק רק בתחזוקה של הגינות הקיימות. אך יש גננים העוסקים בענף הפיתוח בלבד. יש להם חוזים רב-שנתיים עם חברות בנייה על פיתוח גינון בבתים חדשים, ואם לא נמצא להם פתרון יש חשש לאיבוד פרנסתם, וייתכן אף שיהודי שומר מצוות לא יוכל להיכנס לתחום זה של פרנסה! בהקשר לכך קובע הרב קוק זצ"ל מפורשות (אגרות חמדה עמ' 78): אבל בכל הדברים שאינם נוגעים לעיקר ייסוד היישוב כגון נטיעות גנות לשם פאר והרחבה זוריעת עניינים טפלים שאינם מעלים ומורידים כ"כ ביסוד המצב במושבות וכיו"ב, חלילה לסמוך על זה ההיתר...

אמנם ייתכן שבימינו, כאשר רמת החיים עלתה עשרת מונים, והגינות הוא חלק מן הנורמה והוא חלק אינטגרלי מבניית בתים, הרי הוא עיסוק שאינו נופל בחשיבותו מענפי חקלאות אחרים. ולאידך גיסא, אם הגינון נחשב כ"פאר והרחבה", מה נאמר ביחס לענפי חקלאות שמוצריהם אינם נצרכים לקיום היישוב, וחשיבותם נובעת רק מערכם הכלכלי, כגון פרחים? האם לא ניתן ליישם את היתר המכירה בענפי חקלאות אלו? כשהרב קוק זצ"ל מדבר על קיום היישוב הוא אינו מתייחס להפסד הכספי הנגרם מן השביתה, ובזה הוא מסכים עם קביעתו של הנצי"ב מוולוז'ין, שהפסד ממון אינו שיקול להיתר לגבי השביעית, מפני שזוהי מצוות התורה: לשבות ממלאכות חקלאיות, וטבעה של שביתה זו שהיא גוררת אחריה הפסד ממון, כדברי הנצי"ב (שו"ת משיב דבר, ח"ב סי' נו):

אבל הא דאסרו רבנן שביעית בזה"ז הוא כעין דאורייתא שהיה בזמן הבית והוי ככל איסורי

שאסור במקום פסידא... ובאמת לאו משום פסידה שרו (משקין בית השלחין) דהא אין לך פסידא גדולה מזו שמניח בור שנה אחת...
 קיום היישוב הוא שיקול רחב הרבה יותר מהפסד של אדם פרטי. שיקול זה נעוץ בוודאי בתפישתו של הרב זצ"ל שהתייחס ליישוב החדש ולעיסוק של בניה-בונה של הארץ כחלק מתהליך חזרת עם ישראל לארצו. לכן הוא אומר, לא ייתכן שאנשים יראי שמים לא יוכלו להיות שותפים למהלך זה, ויהיו מחויבים להימנע מהעיסוק בחקלאות.
 יש אמנם פוסקים שרצו לתרגם את השיקול של קיום היישוב לשפה הלכתית. הם טענו שאמנם הפסד ממון אינו שיקול הלכתי מספיק כדי להתיר את השביעית באנשים פרטיים, אך כשהפסד הזה אינו רק נחלת הפרט אלא הוא נחלת הכלל, ולא 'שבתת חיי לכל בריה', אזי יש בכך סרך פיקוח נפש.⁹

ד. תוקף המכירה על פי חוקי המדינה

הרב שמואל סלנט טען שאין תוקף למכירה כי אינה תקפה בערכאות המדינה, ולעומתו טען הרב יצחק אלחנן ספקטור שאין זה רלוונטי ודי בכך שהמכירה תקפה על פי דיני ישראל¹⁰. ישנן שתי בעיות מרכזיות ביחס להיתר המכירה על פי החוק הישראלי:

1. המכירה אינה עוברת את כל התהליכים הפרוצדוראליים המקובלים במכירת נכסי דלא ניידי, כגון: רישום בטאבו, תשלומי מס וכדו'.
2. המכירה לגוי היא מכירה לזמן קצוב של שנתיים¹¹ ומן הבחינה ההלכתית היא מכירה לכל דבר ועניין¹². אך על פי החוק הישראלי מכירה כזו אינה בת תוקף, ולכל היותר יש להתייחס אליה כאל שכירות¹³.

כדי לפתור את בעיית החוקיות של המכירה על פי החוק הישראלי (לאותן דעות שהדבר נצרך) יזם הרב חיים דרוקמן תיקון לחוק עסקאות במקרקעין¹⁴, שבו נקבע שמכירה הנעשית באישור ומטעם מועצת הרבנות הראשית, ולצורך השמיטה, תקפה גם ללא רישום בטאבו. משמעות

9. ע"י אוצרות יוסף (למהר"י ענגיל), ח"יב (שביעית בזמן הזה), עמ' 92. וע"י עוד בספרו של הרב שלמה שטרנברג, היתר תרמי"ט, עמ' ד-ה, המביא לכך כמה מקורות נוספים: צפנת פענח, ה' שבת פ"ב הכ"ג; שו"ת משאת בנימין סי' מג. וע"י גם חזו"א, שביעית סי' יח ס"ק ד, שכתב: "וכן למ"ד שביעית בזה"ז דרבנן, לא התירו חרישה משום הפסד, כיון דחרישה וזריעה הן עיקר השביתה של שביעית, ועוד דאין היתר במקום פסידא בשביעית כמו במועד, דבמועד לא נאסר במקום פסידא אבל שביעית איסורא אף במקום פסידא, אלא במקום שאי אפשר לעמוד התירו, ואין לנו אלא דברים הכוללים את הרבים אבל מאורע של יחיד לא התירו במקום פסידא...". וע"ע חזו"א שם, סי' כ ס"ק ה ד"ה בסי'.

10. ע"י במכתבו של הרב יצחק אלחנן ספקטור, היתר תרמי"ט, עמ' 89. וע"י במאמרו של הרב שלמה דיכובסקי, "בעיות הלכתיות ומשפטיות בהיתר המכירה", תורה שבעל פה תשמ"ז, עמ' קד-קיד.

11. זו אחת הסיבות לכך שאין במכירה זו איסור של "לא תחנם". ע"י שו"ת הר צב, זרעים ח"ב סי' מח. וכן מצוין בשטר המכירה: 'בצאת השנה עמ' סג-סה.

12. שו"ע חו"מ ריב, ד-ו.

13. ראה עמית גיל-בייז, שיקולי אידיאולוגיה והלכה בהיתר המכירה ובאימוצו ע"י הקק"ל ומדינת ישראל, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן תשס"ו, עמ' 120; וראה עוד שם, עמ' 124, 125, 128.

14. חוק עסקאות במקרקעין, קיום מצוות השמיטה תש"ט.

הדבר שהמכירה חייבת להתבצע על ידי הרבנות הראשית וגוף אחר אינו מוסמך לכך. מועצת הרבנות הראשית התכנסה והחליטה להפעיל את היתר המכירה גם לשמיטה הבעלי"ט, והרב זאב וייטמן נתמנה כיו"ר ועדת השמיטה. עם זאת, לא ידוע עד כה באיזה אופן מתכוונת הרבנות להפעיל את היתר המכירה. לפי מה שידוע לנו, המגמה היא לצמצם את היקף המכירה, ואין אנו יודעים איך יבוצעו הדברים בסופו של דבר. ישנה מחשבה להפעיל את ההיתר רק בענפי הגד"ש ולא בענפי המטעים. אנו מתנגדים למהלך הזה, וננסה לשכנע את הגורמים המוסמכים ברבנות הראשית להוריד את הרעיון הזה מסדר היום¹⁵. אך לו יהי, והרבנות הראשית תסרב למכור את קרקע המטע של מושב מסוים, האם יוכל רב היישוב למכור את הקרקע לגוי באופן עצמאי?

החזון איש (ב"ק סי' י ס"ק ט) קובע (בניגוד לדעתו הראשונה) שללא רישום בטאבו אין תוקף משפטי למכירה לגוי¹⁶. יש לבחון סוגיה זו במבחן הביקורת המשפטית, כי החזון איש יוצא מנקודת מוצא שללא רישום בטאבו אין בכלל תוקף משפטי למכירה. אולם אם יתברר לאחר בירור משפטי מקצועי ואמין, שהרישום בטאבו הוא רק סיוס תהליך פרוצדוראלי, וכל המשמעויות של הבעלות קיימות גם בלעדיו, ייתכן מאוד שגם החזון איש יודה שיש תוקף למכירה גם בלא קשר לרבנות הראשית. הבעיה השנייה שהעלינו, שגם אותה יש לבחון מן הבחינה המשפטית, נראית לנו פחות חריפה. אם אכן יש למכירה לזמן קצוב תוקף על פי חוק המדינה, גם אם זו מוגדרת כשכירות, אין בכך פגיעה בחלות היתר המכירה. החוק יגדיר מכירה זו כשכירות, ולפי המשפט העברי תיחשב זו מכירה לכל דבר ועניין.

ה. מכירה על ידי מינהל מקרקעי ישראל

רעיון נוסף שהועלה ברבנות הראשית - להחתים רק את החקלאים שיבואו מיזמתם ולא לצאת למסע פרסום כדי להחתים את מרבית החקלאים במדינה. בכך יש יתרון וגם חיסרון: היתרון - שהמוכרים את הקרקעות מיוזמתם, בוודאי מוכרים אותן בלב שלם, ואין במכירה בעיה של גמירות דעת. החיסרון - באופן זה תהיה בשווקים הצפה של ירקות האסורים באיסור ספיחין, ומערכת הכשרות הארצית עלולה להינזק באופן חמור בגין כך. אם בשמיטות קודמות יכלה ועדת השמיטה להכריז כי רוב הקרקעות החקלאיות במדינת ישראל נמכרו, ומותר לקנות פירות וירקות בשוק ולהסתמך על הכלל שיהולכים אחר הרוב ויכל דפריש מרובא פרישי¹⁷, בשמיטה זו, שבה רק מיעוט מן הקרקעות יימכרו, המצב יהיה שונה לחלוטין. משמעות הדבר, שגם הצרכנים שירצו לסמוך על היתר מכירה יצטרכו מערכת כשרות המפקחת שהתוצרת היא מקרקעות מכורות,

15. הרציונל העומד מאחורי הצעה זו הוא שישנן איסורי מלאכות רבים יותר בגד"ש, ולכך מצטרפת העובדה שבלא היתר המכירה השוק יוצף בירקות האסורים באיסור ספיחין, וזה יכול לגרום להתמוטטות מערכת הכשרות הארצית, כפי שכתבנו לעיל. אנו מתנגדים לרעיון הזה, שכן גם במטעים ישנן מלאכות אסורות. הימנעות מהיתר המכירה תגרום להצפה של פירות הקדושים בקדושת שביעית. ההצעה להחתים את כל החקלאים (כולל החילוניים) על חוזה של אוצר בית דין תהפוך גם את אוצר בית דין לפיקציה ותמוטט כליל את המוסד הזה בעיני הציבור.

16. עיי מאמרו של הרב זלמן קורן, "ממלכתיות ישראלית - משמעויות הלכתיות", בתוך 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', אלון שבות תשמ"ט, עמ' 197-198, הדין בדברים אלו של החזון איש.

17. ראה הודעה לציבור של ועדת השמיטה תשמ"ז שהתפרסמה בסי' ברקאי (בעריכת הרב שאול ישראלי), ירושלים תשמ"ז, עמ' 391-392, במיוחד בסעי' א.

ובהעדר פיקוח, לא יוכלו לקנות בשווקים ואף לא יוכלו לאכול אצל חברים ומכרים. אמנם המכירה של הקרקעות היא כפולה: מכירה כללית של אדמות המינהל, המתבצעת על ידי הרבנות הראשית לאחר קבלת ייפוי כוח כחוק, ומכירה פרטנית של כל חקלאי בודד. לכן גם אם רוב החקלאים לא ימכרו את אדמתם, עדיין נעשית מכירת קרקעותיהם במסגרת המכירה הכוללת של המינהל. יש אם כן לדון מהו התוקף של מכירה זו.

דיון דומה התנהל לפני שלוש שמיטות סביב טענותיו של הגר"ש גורן זצ"ל, אשר טען כבר בשנת תשי"ט¹⁸, שיתכן שאין אפשרות לבצע את היתר המכירה לאחר קום המדינה¹⁹. לדעתו, כשיש שלטון יהודי על הארץ, אין במכירת החקלאי הפרטי בכדי להפקיע את קדושתה של ארץ ישראל לעניין המצוות התלויות בה. כאמור, היתר המכירה מסתמך על הראשונים הסוברים שיש קניין לגויי" להפקיע, אך במציאות של שלטון יהודי יודו הם, ש"אין קניין לגויי" להפקיע. הגר"ש גורן מביא ראיה לדבריו מבעלי התוס', אשר בכמה מקומות²⁰ כתבו שבחז"ל אין חובה להפריש תרומות ומעשרות, כי הקרקעות משועבדות למלך. מאידך כתבים בעלי התוס', שבארץ ישראל חייבים בתרומות ומעשרות, אף שגם שם הקרקעות משועבדות למלך הגוי, כי קיימא לן "אין קניין". רואים אם כן שהשלטון של המלך הוא הקובע את הפקעת המצוות התלויות בארץ, ואין חשיבות לבעלות הפרטית. לפי מהלך מחשבה זה, ייתכן שדי במכירת המנהל. אמנם הגר"ש גורן בעצמו דוחה רעיון זה, ומשיב למשיגיו שגם אם המדינה שותפה למכירת הקרקעות בדמות מכירת המינהל, בוודאי אין היא מתכוונת להעביר את הבעלות השלטונית לזרים²¹.

כידוע הרבנים הראשיים לדורותיהם לא קיבלו את ההבחנה שבין התקופה שלפני הקמת המדינה לבין התקופה שלאחריה, והפעילו וביצעו את מכירת הקרקעות לנכרים מידי שמיטה²². גם אם נקבל את דעתם של בעלי התוס'²³ שלפיה המלך והשרים נחשבים הבעלים האמיתיים על קרקעות האדם הפרטי, אין בעלותם מקבילה ל"בעלות" המדינה על קרקעות פרטיות. בעבר המלך היה מטיל מיסים על קרקעות הנתונים, ואלו היו נחשבים מעין אריסים. המלך היה הבעלים האמיתיים של הקרקעות, ובכוחו לקחת את הקרקעות מנתין אחד ולתת אותם לאחר. בעלות המדינה על קרקעות פרטיות שונה לחלוטין, ומשמעותה היא רק בכך שהחוק הישראלי חל על שטחים אלו²⁴. נכונים הדברים שבעתים לאחר שהכנסת חוקקה את חוק יסוד 'כבוד האדם וחירותו', שלפיו

18. מחניים, גיליון לו (תשי"ט), עמ' 9.
19. עיי' עוד במאמרו של הגר"ש גורן, תורת המועדים עמ' 624-639; תורת המדינה עמ' 452-453; ועיי' שם, עמ' 461, שמושיב על השגות ועדת השמיטה משנת תשמ"ז, שפורסמו ב"הצופה"; י"ט במרחשון תשמ"ז (פי וירא).
20. עיי' תוסי' קדושין לו, ב ד"ה כל; ב"ב נה, א ד"ה אם.
21. הרב גורן, שם, עמ' 461.
22. מו"ר הגר"א שפירא שליט"א, קטיף שביעית עמ' 13.
23. ניתן לדעתנו להוכיח מספר התרומה, שהוא המקור המרכזי שעליו מושתת היתר המכירה, שחולק על סברה זו. בהלי ארץ ישראל מציע ספר התרומה: "יטוב יותר על הכל לקנות מפירות שגדל בקרקע הגוי..." שכן באופן זה פטורים מתרומות ומעשרות. אך אם הקרקעות הן של ישראל - חייב בתרומות ומעשרות. זאת, אף שמסקנתו היא שיש קניין לגויי", ואף שהקרקעות משועבדות למלך; ובהה שגה לתשובתו של הגר"ש גורן, שם עמ' 461.
24. מעין זה כתב הרב יהושע מנגס, ניצני ארץ ו (תשמ"ח), עמ' 156-157. תשובתו של הרב מנגס היא על כל מכלול טיעוניו של הר"ש גורן.

אין לשלטון בעלות ממשית על קרקעות האזרחים. וכך נאמר בחוק יסוד הנ"ל, בסעיף 3: "אין פוגעים בקניינו של אדם"; ובסעיף 11: "כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה".

סיכומם של דברים, בין לפי גישתו של הגר"ש גורן ובין לפי גישתם של הרבנים הראשיים שחלקו עליו, העיקר הוא המכירה של החקלאים הפרטיים, ומכירת המינהל נעשית רק לרווחא דמילתא²⁵.

1. אוצר בית דין

האלטרנטיבה להיתר המכירה מבחינת החקלאי היא אוצר בית דין. מקורה של התקנה בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א):

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן מזון שלוש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין עודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר... ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו... בראשונה בית הדין לקח על עצמו תפקיד של פקח ומשגיח בלבד. הוא הושיב פקחים בצמתים בכניסה לעיר, ואלו דאגו שהאנשים לא יקטפו יותר מן המגיע להם, דהיינו מזון שלוש סעודות. את היתרה מן ההקצבה היו מכניסים לאוצר שבעיר ומחלקים לאלו שלא קטפו מעצמם. בהמשך²⁶, פעל בית הדין כקבלן וכמשווק ודאג לכל המלאכות החל מן הקטיף, הכניס לאוצר שבעיר וחילק את הפירות לבני העיר²⁷. ברור שהתקנה במתכונתה המקורית הייתה בעבור הצרכן, ונועדה לחלק את הפירות שהתורה הפקירה בצורה הוגנת.

בדורות האחרונים התחילו להשתמש בתקנת אוצר בית דין לשם פתרון בעיית החקלאי. פיתרון זה מבוסס על שני מרכיבים מרכזיים: האחד, לגבי ביצוע המלאכות החקלאיות, מסתמכים על דעות מקילות בהגדרת 'אוקמי' ומתירים מלאכות שהם הרחבת המושג 'לאוקמי פירא' על פי פסיקתו של החזו"א²⁸. המרכיב השני הוא השיווק. כדי לפתור את בעיית הסחורה בפירות שביעית משתמשים במערכת אוצר בית דין שאינה סוחרת בפירות שביעית, אלא משמשת כנציגת הציבור הדואגת לחלוקה של הפירות. התשלום שהצרכן משלם אינו תשלום בעבור הפירות, שכן הפירות הם הפקר ושייכים לכול. התשלום הוא בעבור הוצאות הגידול והשיווק, ולכן מתפקידו

25. עיי אגרות חמדה עמ' 77-78.

26. ראה ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, זרעים ח"ב, ירושלים תשנ"ג, עמ' 582, שו" 2, שבראשונה הייתה יד בית הדין תקיפה, ולכן רק עמדו על פתחי עיירות, ולאחר מכן כשנתרופפה המשמעת, שינה בית הדין את הטקטיקה. אך ייתכן לבאר להפך: שבהמשך שכללו בית הדין את תקנתם, ומתוך דאגה לצרכן, שלחו שלוחים אשר יקטפו ויעשו את המלאכות הנצרכות כדי שפירות ההפקר יגיעו ליעדם.

27. יש שאלות רבות על מהותו של אוצר בית דין: האם התוספתא מדברת על בתי דין מקומיים או על בית דין מרכזי; האם הפירות מיועדים לכל ישראל או רק לבני אותה עיר ושאלות נוספות המסתעפות מכך, עיי במאמרנו "ביעור בפירות מאוצר בית דין", אמונת עתיד 46 (תשס"ב), עמ' 37-45; הרב אהוד אחיטוב, "היסודות ההלכתיים של אוצר בית דין", התורה והארץ 1, כפר דרום תשס"א, עמ' 389-422.

28. חזו"א, סי' כא ס"ק יד, ובניגוד לדעת הרב קוק זצ"ל, שבת הארץ, כפר דרום תשנ"ג, עמ' 205-206 (פ"א הי"ה אות טז).

של בית הדין לקבוע את מחיר הפירות לפי תחשיב ההוצאות הנ"ל ובמנותק ממחיר השוק, המושפע ממרכיב ההיצע והביקוש²⁹.

ההבדל בין ההנחיות לחקלאי המסתמך על היתר המכירה לבין ההנחיות לחקלאי המגדל כשליח של 'אוצר בית דין', אינו גדול כל כך. בהיתר מכירה אסורות מלאכות דאורייתא ומותרות רק מלאכות דרבנן. באוצר בית דין אין מבצעים מלאכות דאורייתא ובמלאכות דרבנן מותרות את הגדרת אוקמי אילנא ואוקמי פירא לקצה האפשרי בטענה שללא עשיית מלאכות מסוימות יתקבלו פירות גרוועים שלא ייקלטו על ידי קהל הצרכנים המפונק. הן בהיתר המכירה והן בשיטת אוצר בית דין החקלאי נמנע מעשיית מלאכות שיש להן גוון של השבחה ופיתוח הענף, אם אכן מלאכות אלו ניתנות לדחייה לשנה השמינית. עם זאת, ההבדל, מן הבחינה ההלכתית, הוא שבהיתר מכירה חקלאי העושה את כל המלאכות יש לו על מה לסמוך, ובה שונה חקלאי המגדל כשליח של אוצר בית דין, שאם הוא אינו נמנע מעשיית מלאכות מסוימות - אין לו על מה לסמוך.

כאמור, אוצר בית דין במקורו מיועד לפתור את בעיית הצרכן, אך דא עקא, שרוב הצרכנים אינם מעוניינים בתוצרת שיש בה קדושת שביעית, מתוך פחד מן ההגבלות הנובעות מדיני הקדושה. יתר על כן, בשמיטה הקודמת אוצרות בית דין רבים התקשו במילוי חובותיהם לחקלאים בגלל היעדר שיתוף פעולה של הצרכנים.

כדי לשבר את האוון, ולהמחיש את בעיית ההיצע והביקוש שבתוצרת של אוצר בית דין, נביא סיפור אחד שהובא על ידי הרב וייטמן במאמרו³⁰. הרב וייטמן היה אז הרב של 'תנובה' שנתנה את הגב הכלכלי לאוצר בית דין שליד 'אוצר הארץ', וממשיך בתפקידו זה עד היום. הוא מספר ש'תנובה' הפסידה 10,000,000 ₪ בגין התחייבות שהתחייב בית הדין לחקלאים, כאשר היא נאלצה לספק את תפוחי האדמה הקדושים בקדושת שביעית לפי מחיר השוק שהיה נמוך במיוחד. אחת הסיבות המרכזיות לכך הייתה שהשוק הוצף בתפוחי אדמה שהובאו מחו"ל על ידי מערכות הכשרות החרדיות. רבנות ירושלים (מהדרין) חזרה בה מהסכמתה לקלוט את הסחורה של אוצר בית דין, ונמצאו תפוחי האדמה שיש בהם קדושת שביעית כאבן שאין לה הופכין. גם שיחות ומו"מ עם רבנים ובד"צ מהמגזר החרדי, כדי לשכנעם שיואלו להורות לציבור לקלוט את הסחורה הקדושה עלו בתוהו. הסיבה לכך, לדידם - שאין הם רוצים להסתבך בבעיות הלכתיות של קדושת שביעית, אין הם רוצים להקל במלאכות שביעית על פי הוראות החזו"א, ובמיוחד: חקלאי מדינת ישראל, גם אלו גיבורי כוח עושי דברו, אשר נושאים על שכמם את העול והניסיון הגדול של השמיטה - לא נמצאים בראש מעייניהם³¹.

באופן פרדוקסאלי, התייחסותם של החוגים החרדים לאוצר בית דין ולפירות שיש בהם קדושת שביעית גורמת לנעילת האלטרנטיבה של אוצר בית דין בעבור החקלאים ולהשארת אופציה אחת ויחידה - היתר מכירה.

29. באיוו מידה פתרון אוצר בית הדין יכול להיות פתרון ממלכתי ורחב, עיי במאמרנו "הפיתרון לבעיית השמיטה: במטעים", התורה והארץ, ו, כפר דרום תשס"א, עמ' 375-379 ובתגובת הרב זאב וייטמן, שם, עמ' 380-383.

30. "סיכומים והרהורים לקראת שמיטה", המעיין מז (תשס"ז), עמ' 25-34.

31. **הערת המערכת:** על הציפיות שהיו לקראת שמיטה תשס"א ועל המסקנות שאחריה, עיי במאמריו של הרב יהודה עמיחי: "היתר המכירה - עיון מחודש לקראת שמיטה תשס"א", 'צהר' ד, עמ' 11-30; "מקץ שבע שנים (לסיכום שנת השמיטה תשס"א)", 'צהר' ט, עמ' 135-144. ובהקשר זה חשוב מאד לקרוא את מאמרו המתסכל של הרב מאיר נהוראי, "הרהורים על שנת השמיטה תשס"א", 'צהר' י עמ' 177 ואילך.

ז. לקראת שמיטת תשס"ח

אחד הלקחים המרכזיים שהפקנו לקראת השמיטה הבעל"ט הוא, שאם אנו רוצים לחזק את ציבור החקלאים המוכנים לוותר על הפיתרון של היתר המכירה, ולהעמיד אוצר בית דין שיהיה בבחינת חי הנושא את עצמו, חייבים אנו להחזיר עטרה ליושנה. כאמור, התקנה הראשונית של אוצר בית דין הייתה כל כולה לטובת הצרכנים, ורק במשך השנים (והדורות) הפכה זו להיות פיתרון בעבור החקלאים. לכן חייבים אנו להחזיר את ייעודה של התקנה למקומה, לאמור, פיתרון בעבור הצרכן, ובעקבות כך יהיה אוצר בית דין פתרון גם בעבור החקלאי. בשמיטות הקודמות, כל חקלאי שרצה להצטרף למערכת אוצר בית דין, חתם על חוזה עם בית הדין, גידל על פי הנחיות בית הדין, ופירותיו שווקו על ידי בית הדין. בשמיטה הבעל"ט אוצר בית הדין יחתום חוזה עם חקלאי רק אם ברור שיש ביקוש לתוצרת שהוא מגדל. עובדה זו מטילה אחריות כבדה על ציבור הצרכנים, שכן המשמעות היא שכמות הצרכנים שיהיו מוכנים לקלוט תוצרת הקדושה בקדושת שביעית, היא שתקבע באופן ישיר את דרך פעולתם של החקלאים.

אחת המגמות המרכזיות של התורה בציווי הפקר פירות שביעית, וכפי שהרב קוק זצ"ל מסביר בהקדמתו לספר שבת הארץ, היא לתת הזדמנות לשכבות החלשות של האוכלוסייה לצאת ממעגל העוני. אך באופן פרדוכסלי, בעוד שכוונתה המקורית של התורה הייתה שבעלי השדות (- החקלאים) ידאגו למצבם הכלכלי של אלו שהם נטולי שדות (- הצרכנים) - הרעיון שאנו רוצים לקדם הוא שהצרכנים ישאו על כתפיהם חלק מן הנטל הרובץ על החקלאים. השמיטה תהיה פלטפורמה לקיום האחריות ההדדית, ולדאגה לחקלאים ולחקלאות במדינת ישראל. נרצה לראות את החקלאות כערך ולא רק כצורך, ואולי קונצנזוס מסביב לרעיונות אלו, יהיה צעד ראשון לשיבה הערכית של עם ישראל אל ארצו.

ח. "אוצר הארץ"

כדי לקדם רעיונות אלו, הוחלט במכון התורה והארץ³² להקים מערכת שיווק של פירות וירקות למהדרין בשנת השמיטה, שתיקרא 'אוצר הארץ'. הדגל הראשי שברצוננו להניף הוא חיזוק החקלאות היהודית, וקביעת סדר העדיפויות של מקורות האספקה של הירקות והפירות (כפי שנפרט להלן) היא נגזרת מהדגל הזה. הרבנים הראשים לשעבר, הרה"ג אברהם שפירא שליט"א והראשלי"צ הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א, עם הרה"ג יעקב אריאל שליט"א והרה"ג דב ליאור שליט"א הם הקובעים את המדיניות של 'אוצר הארץ'. אליעזר ברט (מנכ"ל חסל"ט), איקא נס (ראש המועצ"ד גולן, ולשעבר ראש מחלקת ירקות בתנובה) ודודי ליכטנשטיין (ניהול פרוייקטים בצה"ל ובתעשייה) עומדים בראש המערכת הארגונית-כלכלית.

נפגשנו עם עשרות רבנים מכל החוגים והזרמים של הציבור הדתי לאומי, וקיבלנו תמיכה ועידוד למהלך הזה. ראוי לציין ולהדגיש שישנם גוונים שונים והדגשים שונים בציבוריות שלנו, בפרט ביחס להיתר המכירה: אלו אומרים שאינם רוצים כלל תוצרת המסתמכת על ההיתר, ואלו אומרים שאם לא יתכלל תוצרת של היתר מכירה באוצר הארץ, תהיה בכך פגיעה בתוקפו של

32. המכון שכן עד לא מזמן בכפר דרום שבגוש קטיף, ועתה נמצא זמנית באשקלון, עד אשר יזכנו הקבי"ה להשיב ימינו כקדם.

ההיתר. אך זאת חייבים אנו לדעת, שבלא הסכמה רחבה סביב הדגל שברצוננו להניף, לאמור חיזוק החקלאות היהודית בארץ ישראל, אין למערכת הזו סיכוי להצליח. נקודת המוצא שלנו היא שאנו תומכים בהיתר המכירה, ואף מציעים אותו לחקלאים, במקום ההכרח ובמקום שאין אלטרנטיבה ראויה. עם זאת, תוצרת של היתר המכירה לא תהיה מקור אספקה ל'אוצר הארץ', למעט ירקות מן הערבה הצפונית ששם נדרוש היתר מכירה לחומרא, וכדלהלן. אין ברצוננו להפוך את היתר המכירה לדגל שעלינו להגן עליו. אנו שלמים עם תפישתנו המביטה על נושא השמיטה בצורה מורכבת וכוללת, מנסה למצוא פתרונות במקרו - לחקלאות במדינת ישראל ולחקלאים, ומשוכנעים שיש להיתר המכירה יסודות הלכתיים איתנים. אין זה סותר את העובדה שפתרון זה אינו אידיאלי הן מן הבחינה ההלכתית והן מן הבחינה הרוחנית, ולכן במקום שאפשר לצמצם את היקפו - יש לצמצם את השימוש בו. וראוי להדגיש: הכנסת תוצרת של היתר המכירה ל'אוצר הארץ' אינה מהווה חיזוק לחקלאים היהודים המסתמכים על היתר המכירה. תוצרת זו תשווק בשווקים ברחבי הארץ ובחוו"ל ו'אוצר הארץ' אינו מעלה ואינו מוריד בעניין זה. לעומת זאת, ביחס לחקלאים שאינם מסתמכים על היתר המכירה, ומגדלים את גידוליהם דרך אוצר בית דין, ההיקף והעוצמה של 'אוצר הארץ' היא קריטית, שכן כאמור ככל שיגדל הביקוש כך נוכל להגדיל את היצע ולהרחיב את מעגל החקלאים המגדלים בדרך זו.

ט. מקורות האספקה

ברצוננו לפרט את סדר העדיפויות שנקבע על ידי הרבנים שליט"א שהזכרנו לעיל. עדיפות ראשונה - ירקות ממקורות יהודיים:

1. ירקות שילקטו בשנה השישית ויישמרו בקירור במהלך שנת תשס"ח³³.
2. ירקות שיגדלו במצע מנותק בתוך חממות³⁴.
3. ירקות שייזרעו בשנה השישית ויילקטו בשביעית, תוך חלוקה על ידי אוצר בית דין³⁵.
4. ירקות שיגדלו בשמיטה באזורים שיש לגביהם ספק אם הם בתחומי ארץ ישראל המקודשת למצוותיה (גבולות עולי מצרים)³⁶ ותיעשה בהם מכירה של הקרקע לחומרא. כך נהג בתוצרת מן הערבה, מנאות הכיכר דרומה עד אילת.

עדיפות שנייה - ירקות ממקורות שאינם יהודיים:

בתקופת הקיץ, כשייגמרו הירקות ממקורות יהודיים המנויים לעיל סעיף א, אוצר הארץ תספק תוצרת מהמקורות הבאים:

33. תוצרת זו ממוקמת במקום הראשון בסדר העדיפויות, שכן לכולי עלמא אין בה שום בעיה הלכתית.
34. עציץ שאינו נקוב אסור בשביעית מדרבנן, והגדל בבית נחשב ספק על פי ירושלמי, ערלה פ"א ה"ב. לכן הגדל במצע מנותק בבית - מותר. מאמרים בנושא זה עיי' בסי' התורה והארץ ו, כפר דרום תשס"א, עמ' 312-374.
35. בהסתמך על פסיקתו של החזון איש, שביעית ס"י כו ס"ק ו, על פי דעת הר"ש, שביעית פ"ט מ"א, שאין איסור ספיחין בירקות שהתחילו לגדול בשביעית, ובניגוד לדעת הרמב"ם, ה"ל שמיטה ויובל פ"ד ה"ב, שיש איסור ספיחין בכל ירק שנלקט בשביעית. ועיי' קטוף שביעית עמ' 99 סעי' ח.
36. בגבולות עולי מצרים אין איסור ספיחין, עיי' רמב"ם, שם פ"ד הכ"ו. לגבי הגבולות השונים של ארץ ישראל, עיי' קטוף שביעית עמ' 52 הע' 2.

1. ירקות מקרקע נכרית שיד יהודים עוסקת בגידולם (מפקחים, מנהלי עבודה).
  2. ירקות המיובאים מחו"ל.
- בכל מקרה 'אוצר הארץ' לא ישווק תוצרת חקלאית שמקורה בשטחים הנמצאים בשליטת הרשות הפלשתינאית.

פירות העץ יבואו מחקלאים שישמרו את השמיטה ללא מכירת הקרקע. החלוקה תהיה על ידי **אוצר בית דין**.

י. קדושת פירות שביעית

הצרכנים יצטרכו אמנם להתמודד עם הטיפול והשימוש בפירות שביעית, אך ברמה של הצרכן הפרטי הבעיות אינן כה גדולות ומסובכות. הכלל המרכזי הוא שמותר "לאכול דבר שדרכו לאכול..."³⁷, לאמור, שימוש נורמטיבי המקובל בדרך כלל. הבעיות שנצטרך להתמודד אתן יתמקדו יותר ברמה של הצרכן הציבורי כמו מוסדות, מסעדות, מלונות וכדו'. במקרים אלו נצטרך למצוא היתרים וקולות במידת האפשר, אך בכל מקרה ברור לנו שהבעיות הנובעות מקדושת שביעית אינן טיעון ואמתלא לברוח לאפיקים אלטרנטיביים, כגון פירות נכרים או פירות של היתר מכירה. פירות נכרים אינה אלטרנטיבה בעבורנו. יש בקליטה של תוצרת זו הן בעיות הלכתיות והן בעיות של מדיניות. מן ההיבט ההלכתי סיכומים מוקדמים עם חקלאים ערביי הארץ, אשר גורמים לתנופה ולפיתוח חקלאי במגזר הערבי יש בהם חשש איסור לא תחנם. גם מבחינת הלכות שביעית, אסור לסגור עסקה עם הנכרי ולעודד את עבודתו החקלאית בשביעית³⁷. מהיבט המדיניות, מדינת ישראל נמצאת במאבק עם העולם הערבי הסובב אותנו, וקליטת סחורה משטחי הרשות הפלשתינאית, יש בה עידוד לטרור. ומלבד זאת, יש להעדיף תוצרת יהודית גם בשנה רגילה ולא דווקא בשנה השביעית³⁸.

* * *

ניסינו במאמר זה להעלות הרהורים ולהציף בעיות שנצטרך להתמודד אתן בשמיטה הקרובה. אנו מקווים שבע"ה תשבי יבוא ויפתור לנו בעיותינו, ונזכה שהשמיטה תחזור למקום שהיא צריכה להיות, כפי שסיכם מו"ר הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל את מאמרו "השמיטה במהלך הדורות"³⁹:

אז לא יסתכלו על השביעית כסיוט וכהטרדה. אז ישאפו לשנה זאת לא פחות ממה ששואפים למנוחת השבת בימי השבוע. אז תשוב גם שמיטת הכספים למלא את התפקיד אשר נועד לה. או אז גם נזכה לביאת גואל צדק, לקיבוץ גלויות והחזרת היובל ושמיטות מן התורה.

37. עיי רמב"ם, הלי שמיטה ויובל פי"ח ומהר"י קורקוס שם.
38. עיי ספרא בהר פ"ג, על הפסוק "או קנה מיד עמיתך". ועיי עוד במאמרו של הרב יהודה עמיחי, "צרכנות בשביעית", התורה והארץ ח"ו עמ' 475-480.
39. קטיף שביעית עמ' 27.